

Sufi Metafiziği

Mohammed Rustom

çev. Kadir Filiz, İstanbul: Nefes Yayınları, 2014, 160 sayfa.

Sufi Metafiziği'nin yazarı Muhammed Rüstem, doktorasını 2009 yılında Toronto Üniversitesi'nde tamamladı. Doktora tezi *The Triumph of Mercy: Philosophy and Scripture in Mulla Sadra* adıyla kitaplaştırılarak, 2012 yılında New York University Press tarafından yayımlandı. Kitap, yayımlandığı sene İran'da yılın kitabı ödülünü aldı. Çalışmalarını İslâm düşüncesi alanına yoğunlaştıran Rüstem; tasavvuf, kelâm, tefsir ve İslâm felsefesi alanlarının keşiştiği disiplinler arası çalışmalar yapıyor. Halen Carleton Üniversitesi'nde (Kanada) öğretim üyesi olarak görev yapan Rüstem, şu anda Aynülkudât Hemedânî (ö. 525/1131) üzerine bir kitap hazırlıyor.

Muhammed Rüstem, TÜRKAD (Türk Kadınları Kültür Derneği) İstanbul Şubesi'nin bir konferans daveti ve makalelerinin kitaplaştırılmasını teklif etmesi üzerine ortaya çıkan *Sufi Metafiziği* kitabını, hocası Todd Lawson'a ithaf ediyor.¹ William Chittick'le birlikte, Rüstem'in düşünce serüveninde etkilendiği isimlerin başında gelen Lawson'a kitap boyunca da çeşitli yerlerde atıflar yapılıyor.

Kitap, yazarın 2005-2013 yılları arasında çeşitli akademik dergilerde İngilizce olarak yayımlanmış sekiz makalesinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş.² Yazarın "Önsöz"de "on yıllık araştırmamın ürünü" (s. 9) dediği bu makalelerin hemen hepsi, uluslar arası prestije sahip hakemli dergilerde neşredilmiş.

Farklı konulara eğilen ve farklı zamanlarda yayımlanan söz konusu sekiz makale bir araya getirilirken kitabın girişinde bu makalelerin ortak noktalarının ele alındığı detaylı bir giriş yazısının yazılması gerekirdi. Böylece kitap bir makale derlemesi hüviyetinden çıkıp müstakil bir kitap görünümü arzedebilirdi.

Makalelerin hepsi temelde farklı dönemlerde yaşamış sûfilerin bilgi ve varlık konularındaki görüşlerini ele almaları noktasında ortaklaşıyor. Her bir makalede bir sûfi ve eseri üzerinden belli bir konudaki görüşü tartışılmış.

1 Lawson hakkında detaylı bilgi için kişisel web sitesine müracaat edilebilir (<http://toddlawson.ca/>).

2 Makalelerin İngilizce orijinallerine Rüstem'in kişisel web sitesi üzerinden, PDF formatında erişilebiliyor (<http://www.mohammedrustom.com/articles/>).

İlk bölüm Sülemî'nin (ö. 412/1021) Fâtîha tefsirinde “marifet”in nasıl ele alındığını inceliyor. Rüstem, Sülemî'nin tefsirini salt bir “derleme”den öte, bir inşa olarak görüyor (s. 12) ve dolayısıyla eser boyunca kendisi hiç konuşmuyor gibi görünse dahi (s. 14) kendi “marifet” düşüncesinin eserin bütününe yansıdığını öne sürüyor. Ona göre Sülemî, marifeti Fâtîha tefsirinde üç temel şekilde ele alıyor: müşahede ve ubûdiyyet; Tanrı'nın kendisine hamdi; fenâ ve hayret. Rüstem, makalenin sonuna tefsirden bazı seçme bölümlerin İngilizce tercümelerini de ekliyor. Bu tercümelemlerin İngiliz dili için özgün bir katkı olduğunu ifade etmek gerekir. Öte yandan bu makale Sülemî'nin marifeti nasıl ifadelendirdiğine ilişkin de özgün bakış açıları sunuyor. Makalenin kaynakçasında, Sülemî üzerine halen en kapsamlı çalışmalardan biri olan Süleyman Ateş'in ilgili kitaplarından biri, *İşârî Tefsir Okulu* adlı eseri, İngilizce transkripsiyon farkından dolayı olsa gerek, “Eşârî Tefsir Okulu” olarak zikredilmiş ki, bu durumda kavram bambaşka bir anlama bürünmektedir. Bu ve aşağıda işaret edeceğimiz benzeri hataların giderilmesi adına, özellikle eser ve kişi adlarının kütüphane kataloglarından ve ansiklopedilere bakılarak tashih edilmesi gerekirdi.

Fütûhât'ın 260 ve 261. bölümleri üzerinden İbnü'l-Arabî'de (ö. 638/1240) kurb ve bu'd kavramlarının okumasına hasredilen ikinci makalede Rüstem, İbnü'l-Arabî'nin zihin dünyasında herkese açık olmayan hususi bir kurb [ve bu'd] çeşidi olduğunu öne sürmektedir (s. 47). Ona göre İbnü'l-Arabî kurbu üç temel şekilde tanımlamaktadır: Akli melekelerle (nazar) Tanrı'yı tanımanın getirdiği kurb; Tanrı'nın ahadiyyetini ve ulûhiyyetini şühûd (müşahede) yoluyla tanyarak elde edilen kurb; farz ve nafil ibadetleri zâhîren ve son olarak bâtînen yerine getirmekle ulaşılan kurb. Burada ilginç olan bir nokta, müminin kötü olan amelinin dahi, ondan daha önemli olan “iman ameli”yle, yani onun kötülüğüne olan imanla aynı zamanda bir “iyi amel”e dönüşmesidir (s. 52). Rüstem, böylelikle İbnü'l-Arabî'ye göre müminin günâhının onu Tanrı'ya yaklaştırmakla kalmadığını, eğer tevbe ederse kurbunun daha da artma ihtimalini doğurduğunu da ekliyor (s. 53). Burada Rüstem'in İbnü'l-Arabî ile ilgili dikkat çekici bir diğer tespiti ise bu'd (ب-ع-د) ve abdin (ع-ب-د) semantik yakınlığından hareketle Tanrı'ya kul olmak ile Tanrı'dan uzak olmak arasında ilişki kurmasıdır (s. 57). Buna göre kulluğu [kişiyi] efendisinden uzaklaşmayı gerektirirken, kulluğunu “bilmesi” ise onun efendisine yakın olmasını gerektirir (s. 57).

Üçüncü makalede yazar İbnü'l-Arabî'nin ontolojisini ele alıyor. Makalede İbnü'l-Arabî ontolojisinin panteist olduğunu söyleyen akademisyenlere cevap niteliğinde argümanlar öne sürülüyor ve bu iddiaların nedenlerine ilişkin bazı tespitler yapılıyor. İbnü'l-Arabî'nin varlık anlayışı teorik çerçevede

ele alınıyor ve panteizm düşüncesiyle farklılıkları ortaya konuyor. Rüstem'in henüz doktora öğrencisiyken yazdığı bu makalede dahi konuya, literatüre, ilgili problematiğe ve tartışmalara olan hâkimiyeti hakkında okuyucuya iyi bir fikir vermektedir.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (ö. 672/1273) aşka dair görüşlerini “Deryâyı Âdem” başlığıyla, kitabın dördüncü makalesinde ele alan Rüstem, makale boyunca *Mesnevî*'den örnekler eşliğinde Mevlânâ'nın aşkı vücuda ve bir diğer açıdan da âdeme özdeş tuttuğunu göstermektedir. Bir sonraki makalede yazar, yine Mevlânâ'nın metafizik anlayışıyla devam etmekte, bu sefer “kalb” kavramını ele almaktadır. Ancak konu yakınlığından dolayı önceki makaleyle bazı tekrarlara düşüldüğü görülmektedir (krş. s. 91 ve s. 97).

Kitabın altıncı makalesinde Rüstem, Dâvûd-i Kayserî'nin (ö. 751/1350) hakikat-ı Muhammediyye anlayışını incelemektedir. Konuyu Kayserî'nin *Fusûs* şerhi üzerinden takip eden yazar, metinden örneklerle Kayserî'nin düşünce dünyasında hakikat-ı Muhammediyye'nin akl-ı evvelle özdeş olduğu ve dolayısıyla Hz. Peygamber'in, yaratılışın başı ve sonu olarak tasavvur edildiği (s. 120) tespitini yapar. Özellikle bu makalede ve kitabın genelinde dikkati çeken hususlardan biri, yazarın kullandığı hadislerin tahrîcine ve ilgili tartışmalara pek girmiyor oluşudur. Örneğin, bu makalede “Allah'ın yarattığı ilk şey benim nurumdur” hadisine verilen dipnotta hadisin kaynağının bulunamadığı ifade ediliyor; fakat ilgili tartışmalara girilmiyor. Yine bir önceki makalede epigraf olarak kullanılan “Müminin kalbi Rahmân'ın arşıdır” hadisinin de tahrîci yapılmamış; ancak Hz. Peygamber'e atıfla kullanılmış.³ Alıntılanan hadislerin tahrîcinin yapılması ve/veya ilgili tartışmalara kısa da olsa değinilmesi, kitabı zenginleştirecek bir unsur olarak görünüyor.

Yazar sonraki makalede Molla Sadrâ'nın (ö. 1050/1641) “intibah hadisi”ne yaptığı şerh üzerinden onun psikoloji, eskatoloji ve muhayyile üzerine görüşlerini irdelemektedir. Buna göre, Molla Sadrâ varoluşun, Tanrı'nın rüyası olduğunu ve dolayısıyla insanın bir rüya halinde olmaktan bu dünyada çıkamayacağını öne sürmektedir (s. 130). Makalenin son bölümünde ise Sadrâ'nın Sühreverdi'ye cevabı ve eleştirileri yer alıyor. Rüstem'in özetlediği üzere, Sadrâ'ya göre ölümle birlikte kişi, kendi ruh aynasında yansıyan hakikate uyanacaktır.

3 Bu iki hadis hakkındaki tartışmalar için bk. Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), s. 421-22; Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), s. 136-37.

Sekizinci ve son makalede, bir William Chittick antolojisi olan *In Search of the Lost Heart: Explorations in Islamic Thought*⁴ kitabının baş editörü de olan Rüstem, Chittick'in külliyatında nefis ve kozmos kavramlarını takip etmektedir. Makalede Chittick'in bilimcilik ve bilimin kozmoloji kurgusuna yönelik eleştirilerine hususi bir yer verilmektedir. Chittick'e göre günümüz kozmolojisi kendini bilimcilikle sınırlamıştır (s. 147). Antropokozmik tasavvura göre ise kozmosla nefis özdeşdir: Biri mikrokozmos, diğeri ise makrokozmostur. Mikrokozmos ne kadar bilinirse makrokozmos da o denli bilinecektir.

Kitapta yer alan önemli bazı eksiklik ve hatalara da dikkat çekmek gerekmektedir. Anlam değişikliklerine sebebiyet veren çeviri tercihlerine ve imlâya dair bazı önerileri tablo halinde sunmak uygun olacaktır. Bunların yanı sıra özellikle dipnotlardaki ibarelerin çevirilerinin yapılmamış olması dikkati çekiyor. “p. / pp.,” “vol.,” “in,” “fol.,” “trans.” vb. ibare, bazı söz ve cümlelerin tercümelemleri atlanmış. İngilizce transkripsiyonla Türkçe transkripsiyon birbirine uymadığından, bazı Arapça ibarelerin Türkçe transkripsiyonunda da problemler oluşmuş.

Sayfa	Orijinal	Çeviri	Teklif
11	mystical interpretations of Qur'an	mistik Kur'an tefsirleri	ışârî/tasavvufî Kur'an tefsirleri
9 vd.	metaphysical	metafizikî	metafizik
86	We will return to Rumi's treatment of the intellect shortly.	Hazreti Mevlânâ'nın akla karşı tutumuna kısaca döneceğiz.	Rûmî'nin akla dair değerlendirmelerine birazdan döneceğiz.
95	The heart of the believer is the throne of the All-Merciful	Müminin kalbi Rahmân'ın kürsüsüdür.	Müminin kalbi Rahmân'ın arşıdır.
96	famous Sufi and theologian, Abu Hamid Muhammad al-Ghazali	ünlü mutasavvıf ve ilâhiyatçı Ebû Hâmid Muhammed Gazzâlî	meşhur mutasavvıf ve mütekellim Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî
103	Rumi's use of this tradition in his works	Mevlânâ'nın eserlerinde geleneği kullanması	Mevlânâ'nın eserlerinde bu hadisi kullanması
104	the heart is, in its most fundamental aspect, the seat of an individual's mystic consciousness.	Kalp en temel yönüyle, kişinin mistik şuurunun koltuğudur.	Kalp, en temelde, kişinin tasavvufî şuurunun kürsüsüdür.

4 Bk. William Chittick, *In Search of the Lost Heart: Explorations in Islamic Thought*, ed. Mohammed Rustom v.dğr. (Albany: State University of New York Press, 2012).

Sayfa	Orijinal	Yanlış	Doğru
143	Equilibrium and Realization : William Chittick on Self and Cosmos	İtidal ve Tahakkuk : Nefs ve Kozmos üzerine William Chittick	Denge ve Tahkik ⁵ : William Chittick'in Nefs ve Kozmos Üzerine Görüşleri
14 vd.	-----	Hazreti ⁶	Hz. / Hazret-i
30	'awn	kavn	'avn
32	left with the hâ' (◊)	'ha' kalır	'he' kalır
54	<i>qurb al-nawâfil</i>	kurbu'l-nevafil	kurbu'n-nevâfil / kurb-ı nevâfil
66	<i>wujida</i>	vücida	vücide
91	virginal	bikir	bâkir
114	Mu'ayyid al-Din	Müeyyeddin	Müeyyidüddin
114	has continued up to our times	gelmişti	gelmiştir
115	defender	müdafisi	müdafii
116	Jandî	Cindî	Cendî
127	Because of these considerations	nazarı itibar	nazar-ı itibar
127	otherwise	zıttı	zıddı
139 vd.	<i>nashâh</i>	neşâ	neşe

Sûfilerin metafizik düşünceleri üzerine odaklanan eserlerin azlığı dolayısıyla böyle bir eserin Türkçeye kazandırılmış olması oldukça önemli görünüyor.⁷ Ekrem Demirli'nin 2013 yılında neşredilen *İbnü'l-Arabî Metafiziği*⁸ başlıkla eserinin ardından bu çalışma da ilgili literatürdeki önemli bir boşluğu dolduracak gibi görünüyor. Bu alanda monografilerin hem edisyon hem de müstakil kitap çalışmaları şeklinde devam etmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Abdullah Taha Orhan

(Araştırmacı, TDV İSAM)

5 Yazar kendisi metin içerisinde "realization" kavramını açıklarken parantez içinde "tahqiq" ifadesini kullanmaktadır. Bk. Mohammed Rustom, "Equilibrium and Realization: William Chittick on Self and Cosmos", *The American Journal of Islamic Social Sciences*, 25/3 (2008): 58.

6 Kitapta geçen "hazret-i" ibarelerinin orijinal makale nüshalarında yer almadığını burada zikretmek gerekiyor.

7 Kitabın iç kapağında yer alan biyografisinden Muhammed Rüstem'in önemli bir eseri olan ödüllü kitabı *The Triumph of Mercy: Philosophy and Scripture in Mulla Sadra*'nın da Nefes Yayınları tarafından tercüme edilmekte olduğunu ve yakın zamanda yayımlanacağını öğreniyoruz. Bu eserin de işaret ettiğimiz monografik eser eksikliğinin giderilmesi hususunda önemli bir katkı sağlayacağını ümit ediyoruz.

8 Bk. Ekrem Demirli, *İbnü'l-Arabî Metafiziği* (İstanbul: Sufi Kitap, 2013).